

Сыздықова А.О.

PhD, қауымдастырылған профессор
Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан Республикасы
email: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz
ORCID: 0000-0002-1377-0026

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ҚОЛДАУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

***Аңдатпа:** Дамыған елдерде де, дамушы елдерде де шағын және орта бизнес (ШОБ) экономикадағы динамизмнің, инновацияның және икемділіктің қайнар көзі болып табылатыны кеңінен қабылданған. ШОБ әдетте инновация мен еріктілікке негізделген экономикалық қызметінде тәуекелге барады. Бұл мүмкіндік арқылы ШОБ бәсекелестіктің артуына және тауарлар мен қызметтерді жеткізуді кеңейту арқылы тұтынушылар үшін кең таңдау ортасын құруға ықпал етеді.*

Бұл мақаланың мақсаты шет елдердегі шағын және орта бизнес тәжірибесін сараптап, талдау болып табылады. Зерттеу барысында жалпылау, талдау және синтез, салыстыру және графикалық бейнелеу әдістері қолданылды. Шетелдік тәжірибені талдау және зерттеу Қазақстанның мемлекеттік органдарына кәсіпкерлікті қолдаудың түрлі бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді. Экономикасы дамыған және кейбір дамушы елдерде шағын және орта бизнестің дамуы Қазақстанға қарағанда тезірек және белсенді түрде жүріп жатыр. Бұл, елдердің билігінің кәсіпкерлікке орасан зор қолдау көрсетуімен байланысты екендігі анықталды: олар нормативтік-құқықтық актілер мен бағдарламалар әзірлейді, жеңілдіктер мен несиелер береді, экономиканың осы саласына үлкен мән беріп, назар аударады.

***Түйін сөздер:** шағын және орта бизнес, мемлекеттік қолдау, қаржылық қолдау, шетелдік тәжірибе.*

■ Кіріспе

Қазіргі экономикалық саясат шағын бизнестің тиімділігін ғана емес, оның мемлекет пен қоғамның дамуын қолдау қажеттілігін де мойындайды, өйткені экономиканың осы секторының тиімді жұмыс істеуі елдегі тұрақты экономикалық жағдайды, азаматтардың жұмыспен қамтылуы мен әл-ауқатын қамтамасыз етеді. Сондықтан шағын және орта бизнесті қолдау және дамыту бүгінде Қазақстан экономикасының басым бағыттарының бірі болып табылады. Кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік қолдау бәсекелестік саясаттың іске асырылуын қамтамасыз етуге тиіс. Бұл ретте нарықтың жұмыс істеуіне мемлекеттік араласудың орындылығын бағалау жағдайында мемлекеттік реттеудің мақсаттарын қарастыру керек екенін атап өткен ғалымдармен келісу қажет, өйткені мемлекеттік реттеуге қатысты нақты мақсаттар көбінесе мәлімделген мақсаттармен сәйкес келмейді және әртүрлі саяси ықпал ету топтарының мүдделерін көрсетеді [1]. Кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу механизмінің маңызды бөлігі оны қолдау және ынталандыру жүйесі болуы тиіс. Отандық шаруашылық субъектілері өздерінің қаржылық ресурстарының және айналым қаражаттарының жеткіліксіздігімен сипатталады. Бұл олардың шағын бизнесті дамыту және бизнес-процестерді жаңғырту мүмкіндіктерін шектейді. Меншікті қаражаттың жетіспеушілігі ішкі қаржылық инвестициялық қорларды пайдалану тиімділігінің төмендігіне және шағын және орта кәсіпкерлік мүмкіндіктерінің шектелуіне әкелді [2]. Бұл мақаланың мақсаты шет елдердегі шағын және орта бизнес тәжірибесін сараптап, талдау болып табылады. Шетелдік тәжірибені талдау және зерттеу Қазақстанның мемлекеттік органдарына кәсіпкерлікті қолдаудың түрлі бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді.

■ Әдебиетке шолу

Кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу қажеттілігі, әсіресе, артық өндіріспен байланысты 1929 жылғы Ұлы депрессия кезінде айқын көрінді [3]. 20-ғасырдың екінші жартысында АҚШ-та, Англияда, Германияда экономиканы үкімет реттеп отырды, бірақ бұл араласудың қарқындылығы мен кәсіпкерлікті дамыту факторлары әртүрлі болды. Мысалы, Германияда үкімет елді соғыстан кейінгі дағдарыстан алып шығу, экономиканы дамыту және мүмкіндігінше көп халықтың әл-ауқатын жақсарту үшін шағын және орта бизнесті дамыту бағытын белгіледі және кәсіпкерлердің қызметіне көп араласпаған. 1973 жылғы ең ірі мұнай компанияларының баға белгілеуіне, сондай-ақ тұтынушылық сұраныстың өзгеруіне байланысты орын алған энергетикалық дағдарыстан кейін көптеген мемлекеттер шағын және орта кәсіпорындардың санын көбейту бағытында өз экономикаларының құрылымын өзгертуге шешім қабылдады. Шағын және орта кәсіпорындар өнеркәсібі дамыған елдердің көпшілігінің экономикасының құрамдас бөлігіне айналды және 2008 жылғы қаржылық-экономикалық дағдарыс олардың дамуының қажеттілігін тағы да растады [4].

Еуропа елдерінде шағын және орта кәсіпорындарға персоналы 250 адамға дейінгі кәсіпорындар жатады [5], Америкада «шағын бизнес» термині 500 адамға дейінгі персоналы бар шағын және орта кәсіпорындарды білдіреді [6]. Ал Қазақстанда шағын кәсіпорындар қызметкерлер саны жүз адамнан аз және жылдық табысы 300000 АЕК-тен аспайтын кәсіпорындарды, орта кәсіпорындар қызметкерлер саны 101-250 арасындағы және жылдық табысы 3000000 АЕК-тен аспайтын кәсіпорындарды қамтиды [7]. Шағын кәсіпорындар халықты жұмыспен қамтамасыз ету, бәсекелестік орта құру, инновациялық белсенділікті қолдау, әлеуметтік теңсіздікті азайту және т.б. сияқты бірқатар маңызды әлеуметтік-экономикалық функцияларды орындайды. Дегенмен, олар көбінесе ірі бизнес сияқты білім мен желілерге қол жеткізе алмайды. Кейде оларға бизнестегі тиімсіздіктерді анықтауға көмек қажет, ал кейде бизнестің өсуі мен тұрақтылығына көмектесетін қолдау қызметтерін төлеуге ресурстары болмауы мүмкін. ШОБ-тың жұмыс орындарын құру мен өсуде ойнайтын белгіленген рөлін ескере отырып, бүкіл әлем бойынша үкіметтер ШОБ-ты қолдау және олардың кейбір қиындықтарын жеңуге көмектесу үшін әртүрлі қолдау шаралары жасалады [8]. Шетелдік экономистердің пікірінше, АҚШ, Жапония, Германия, Италия, Корея, Дания, Ұлыбритания, Франция, Мексика, Чили, Бразилия сынды елдерде шағын бизнес пен жеке кәсіпкерлікті қаржылық қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары сәтті жүзеге асырылуда. Бұл елдерде шағын кәсіпкерлікті дамыту үшін жағдай жасау басым бағыттардың біріне айналды, өйткені жаңа жұмыс орындарын құру және инновацияларды қолдану үрдісі жоғары. 1980 жылдардың соңы мен 1990 жылдардың ортасына дейін ең дамыған елдерде шағын бизнес пен жеке кәсіпкерлік қарқынды дамыды [9]. Үкіметтер қолданатын құралдар ШОБ қажеттіліктеріне және экономиканың негізгі мақсаттарына байланысты. Мысалы, Германияда үкімет шағын және орта бизнеске кеңес беру қызметін басқарады. Нигерияда үкімет шағын бизнес үшін АКТ шешімдері бойынша кеңес береді. Үндістанда сатып алу мүмкіндіктеріне қол жеткізуді жеңілдететін бағдарлама бар, ал Сауд Арабиясындағы Кафала бағдарламасы ШОБ үшін қаржыландыруға қол жеткізуді жеңілдетеді. Гайанада жасыл бизнес идеяларын қолдау үшін Жасыл бизнес технологиялар қоры бар, Ұлыбритания ғылыми-зерттеу және әзірлеумен айналысатын ШОБ субъектілеріне салық несиелерін береді. Бүкіл әлемде үкіметтер шағын және орта бизнесті қолдау кезінде көрсететін жаңашылдықты көрсететін көптеген бағдарламалар бар [10].

■ Материалдар мен әдістер

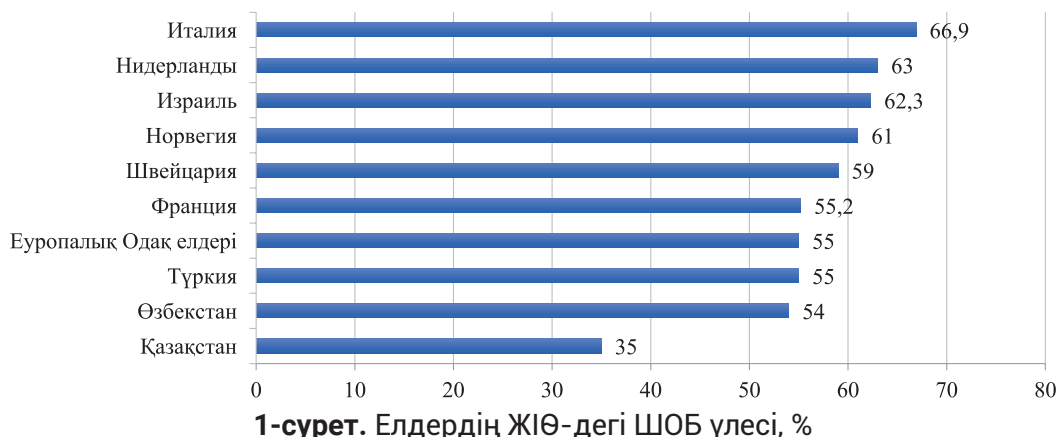
Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері, Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі [7] және кәсіпкерлік-

ті қолдау бойынша нормативтік құжаттары болып табылады. Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер қолданылды: жалпылау, талдау және синтез, салыстыру және графикалық бейнелеу.

■ Нәтижелер мен пікірталас

ШОБ әлем елдерінің экономикалық дамуында маңызды әрі таптырмас рөл атқарады. Біріншіден, ШОБ нарықтың өміршеңдігін арттырады. Көптеген елдерде ШОБ-тардың кәсіпорындардың жалпы санындағы үлесі 95%-дан астам, мысалы Ұлыбритания мен Оңтүстік Кореяда 99,9%-ды құрайды. Бұл ірі компаниялардың нарықты манипуляциялауын болдырмайды, әділ бәсекелестікке ықпал етеді және осылайша нарықтың өміршеңдігі артады. Екіншісі – жұмыс орындарымен қамтамасыз ету. Дамыған елдердің көпшілігінде ШОБ-тар жұмыс орындарының 50%-ға жуығын қамтамасыз етеді, мысалы АҚШ-та 53%, Германияда 78%, Оңтүстік Кореяда 87,7% жұмыс орындарын шағын және орта кәсіпкерлік құрайды. Үшіншісі – экономикалық өсуге яғни жалпы ішкі өнімге (ЖІӨ) үлес қосу. Германияның ЖІӨ-де ШОБ-тың үлесі 75%-ды құрайды, Германияда инвестицияның жалпы көлемінің 46%-ы, кірістердің 70%-ы ШОБ-қа тиесілі және патенттелген технологияның 2/3, даму жобасының шамамен 1/3 бөлігі Германияны қалыптастыру үшін коммерциялық мақсатта қолданылды және халықаралық бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етті [11]. Көптеген дамыған елдердің тәжірибесін негізге алсақ, ШОБ елдің көптеген әлеуметтік, экономикалық және басқа да мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Сондықтан дамыған елдердің көпшілігінде мемлекет шағын кәсіпкерлікті дамытуға көмектеседі. Шағын бизнестің жылдам және сапалы дамуының және орасан зор мемлекеттік қолдаудың арқасында индустриялық дамыған елдер жақсы экономикалық көрсеткіштерге, жұмыспен қамтудың жоғары пайызына (орташа 70%) және жалпы ұлттық өнімге орасан зор үлес қосып отыр.

Қазіргі уақытта Қазақстанда ШОБ-ты мемлекеттік қолдау маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Шағын бизнестің өз саласында белсенді түрде дамуы үшін мемлекет барлық қажетті экономикалық жағдайларды жасауға тырысады. Бірақ бұл қазіргі уақытта жеткіліксіз, өйткені шағын бизнес нарықтағы ауытқуларға қатты тәуелді, сондықтан оларға мемлекет тарапынан жан-жақты қолдау қажет. Ұлттық Статистика бюросының деректеріне сәйкес 2024 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстанда 2 187 241 ШОБ субъектісі тіркелген. Оның 66,43%-ы дара кәсіпкерлер, 20,96%-ы шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар, 12,47%-ы шаруа немесе фермер қожалықтары және 0,14%-ы орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар [12]. ШОБ субъектілерінің саны 2023 жылмен салыстырғанда 2,6%-ға артқан. Оң динамика әсіресе шаруа немесе фермер қожалықтары субъектілерінде байқалады. Қазақстанда ШОБ-ты қолдау және дамыту жөніндегі мемлекеттік шаралар ШОБ субъектілерінің санын және олардың елдің жалпы ішкі өніміне үлесін арттыруға бағытталған. Қазақстанның 2050 стратегиясында елдің экономикасы шағын және орта кәсіпкерлікті құру және дамыту үшін қолайлы жағдай жасау маңызды деп көрсетілген. Сондықтан Қазақстанның ШОБ-ты дамытудағы мемлекеттің қазіргі стратегиялық мақсаттарының бірі 2050 жылға қарай олардың елдің жалпы ішкі өніміне қосқан үлесін 50%-ға арттыру болып табылады. Қазақстан мен басқа да дамыған және дамушы елдердің ЖІӨ-дегі ШОБ үлесін салыстырған кезде, еліміздегі көрсеткіштің айтарлықтай төмен екендігін көруге болады. Экономикасы дамыған және дамушы елдерде ШОБ, ЖІӨ-нің 60-70%-ын құраса, Қазақстанда 35%-ын құрайды (1-сурет).

Дамыған елдердегі ШОБ-тардың жоғары көрсеткіштері мемлекеттік қолдаудың жақсы болуымен тікелей байланысты. Мысалы, Францияда жаңадан құрылған шағын кәсіпорындар жергілікті салықтардан және акционерлік қоғамдарға салынатын салықтан екі жылға дейін босатылады, егер шағын бизнесті жұмыссыз адам ашқан болса, онда ол осы салықтардан үш жылға дейін, міндетті әлеуметтік төлемдерді төлеуден бір жылға босатылады, сонымен қатар бухгалтерлік есеп, құқықтану және басқа да білім салалары бойынша арнайы тегін консультациялар алады. Польшада банктер шағын бизнесті дамытуға жылына 5% мөлшерлемесімен несиелер мен қарыз береді, ал кейбір қызмет түрлері бойынша мөлшерлеме одан да төмен болуы мүмкін [13]. Америка Құрама Штаттарында (АҚШ) шағын бизнесті басқару деп аталатын шағын бизнесті мемлекеттік қолдау органы бар. Бұл орган шағын бизнестің өзекті мәселелерін шешеді, өз ісін енді ашқалы жатқан адамдарға көмек көрсетеді және нарықтың белгілі бір уақыттағы жағдайы туралы ақпарат береді. АҚШ-та шағын бизнес үшін арнайы салық жеңілдіктері бар [14]. Осындай мысалдардың бірі – «бірінші жыл бонусы»: бұл жағдайда салық бүкіл сомандан ұсталмайды, тек салық салынатын соманың жартысынан ғана алынады. Федералдық салықтардың абсолютті және салыстырмалы сомаларын азайту шағын кәсіпкерліктің дамуына мүмкіндік береді, шағын кәсіпорындардың қалыптасуына жағдай жасайды, олардың ел экономикасындағы позициясын нығайтады. АҚШ - тағы шағын және орта бизнес экономика мен ЖІӨ-нің маңызды бөлігі болып табылады, сондықтан бизнестің бұл түрлері тек «жақсы» уақытта ғана қолдау таппайды. Кәсіпорындар дағдарыс жағдайында мемлекеттен қолдау алады. АҚШ Үкіметі әлемдік дағдарыс жағдайында 2010 жылы шағын және орта бизнесті қолдау туралы заңға қол қойылды. Бұл заң жобасында бизнесті несиелендіру процесін белсендіру үшін жергілікті банктерді қаржыландыруды ұлғайту, сондай-ақ шағын және орта бизнес пен жеке кәсіпкерлер үшін несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді төмендету ұсынылды. Сондай-ақ заң жобасында салық несиелерін беру тәжірибесін арттыру және кәсіпкерлердің кейбір топтарын табыс салығынан ішінара босату ұсынылды. Бұл АҚШ-тағы шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау шараларының бір бөлігі ғана. Сонымен қатар шағын бизнестің экспорттық мүмкіндіктерін дамыту мақсатында АҚШ-та көптеген электронды желілер бар, соның ішінде:

- экспорттық тәуекелдерді бағалау және талдау жүйесі
- экспортты техникалық қолдау бойынша серіктестік
- экспорттаушыларды құқықтық қолдаудың ақпараттық желісі
- экспорттаушыларға және басқаларға көмек көрсету веб-сайты [15].

Дамыған елдерде ШОБ үнемі дамып, жетілдіріліп отырады; мемлекет бизнесті бәсеңдетпейді немесе тізгіндемейді, керісінше, белсенді түрде көмектеседі, дамытады және жетілдіреді: нормативтік-құқықтық актілерден несиелер мен түрлі жеңілдіктерге дейін. ШОБ-ты мемлекеттік қолдаудың маңызды мәселелерінің бірі – қаржыландырудың қолжетімділігі. Төменде қаржыландырудың қолжетімділігін арттыру бөлігінде шетелде мемлекеттік қолдаудың статистикасы келтірілген (1-кесте).

1-кесте. Қаржыландырудың қолжетімділігін арттыру бойынша шет мемлекеттердегі мемлекеттік қолдау

Елдер	Мемлекеттік қолдау шарасы
Канада, Чили, Дания, Финляндия, Венгрия, Италия, Корея, Нидерланды, Словакия, Словения, Испания, Швейцария, Таиланд, АҚШ, Ұлыбритания.	Шағын және орта бизнесті несиеге кепілдік беру түріндегі қолдау көлемін ұлғайту
Канада, Дания, Нидерланды	Бастапқы бизнес үшін кепілдіктер үшін арнайы шарттарды қамтамасыз ету
Канада, Дания, Финляндия, Нидерланды, Жаңа Зеландия, Швеция, Швейцария, Испания, Ұлыбритания.	Экспорттық операцияларға мемлекеттік кепілдіктерді арттыру
Канада, Чили, Венгрия, Корея, Сербия, Словения, Испания	Тікелей қаржыландыру үлесін арттыру
Венгрия, Португалия, Ресей, Испания, Түркия, Ұлыбритания.	Пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау
Франция, Ирландия, Италия, Жаңа Зеландия, Испания, Ұлыбритания, Ресей	Салық жеңілдіктері, кейінге қалдырылған төлемдер
Ирландия, Дания	ШОБ субъектілерін несиелеуге маманданған банктер қауымдастығы, оның ішінде ШОБ субъектілерін теріс пайыздық мөлшерлеменен несиелендіру

Ескертпе: Автормен әдебиет негізінде жасақталған.

Қазақстанда шағын және орта бизнесті қаржыландыруға қолдау көрсетуде бірқатар кемшіліктер бар. Сонымен қатар ШОБ субъектілерін несиелермен қамтамасыз етуде аймақаралық дифференциация көрінеді. Мысалы, 2024 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банктердің Алматы қаласындағы ШОК субъектілеріне берген кредиттері республикалық жалпы көлемнің 49,33%-ын құрайды. Республикалық көлемде ШОК субъектілеріне берілген жалпы несие мөлшері 7,8 трлн теңгені құраса, оның ішінде 3,8 трлн теңге несие Алматы қаласындағы ШОК субъектілеріне берілген. Астана қаласындағы ШОК субъектілеріне берілген несие көлемі жалпы несиенің 16,07%-ын құрайды. Ал жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің саны бойынша Алматы және Астана қаласынан кейінгі үшінші орында тұрған Түркістан облысы несие қолдану жағынан ең соңғы орынды иеленген. Түркістан облысына жалпы республикалық несие көлемінің 0,72% ғана тиесілі [11]. Көптеген сарапшылар мен экономистер Қазақстанда венчурлық қаржыландыру институтының толық дерлік жоқтығын қазіргі шағын және орта бизнестің негізгі мәселелерінің бірі деп санайды [16,17]. Қаржылық қолдау тетіктері шет елдердегідей толық жұмыс істемейді. Шағын және орта бизнес үшін бастапқы капиталды дамыту, экономикасы дамыған елдерде тұтас сала болып табылады: тіпті қарапайым адам да ешқандай қиындықсыз өзінің стартап жобасын дамытуға қаражат жинай алады.

Салық салу саласында көрсетілетін қолдауға қарамастан, Дүниежүзілік банк жыл сайын жүргізетін Doing Business рейтингіне сәйкес [18], Қазақстан «Салық салу» бөлімінде 2019 жылы 64-ші орынды иеленді. Бұл көрсеткіш Қазақстандағы салықтық климаттың және Қазақстанның салық заңнамасына енгізілген барлық жаңа түзетулер қажетті нәтиже әкелмейтінін көрсетеді (2-кесте). Бизнесті жүргізу жағдайлары мен кәсіпорындар ашу үшін қолайлы жағдайды бағалайтын Doing Business рейтингінің жалпы рейтингінде Қазақстан 2019 жылы 25-орынға ие болғанын атап өткен жөн.

Көрсеткіштер	Орын
Топ ішіндегі дәреже	25
Бизнес бастау	22
Құрылысқа рұқсат берумен айналысу	37
Электр қуатын алу	67
Мүлікті тіркеу	24
Несие алу	25
Миноритарлық инвесторларды қорғау	7
Салық салу	64
Шекара арқылы сауда жасау	105
Келісімшарттарды орындау	4
Төлем қабілетсіздігін шешу	42

Ескертпе: Автормен әдебиет негізінде жасақталған.

Сонымен қатар, дүниежүзі елдерінің салық жүйелерін рейтингтейтін PwC аудиторлық-консалтингтік компаниясының мәліметі бойынша [19], Қазақстан еңбек өнімділігі деңгейіне сәйкес келмейтін салық жүктемесі жоғары елдердің бірі. Осылайша, негізсіз жоғары салық жүктемесі шағын және орта кәсіпкерліктің дамуына мүмкіндік бермейді, сол арқылы олардың өсуден гөрі, бөлшектеніп, көлеңкелі секторға сығуына түрткі болады. Ұлттық статистика бюросының деректерін сәйкес, 2023 жылдың соңына көлеңкелі экономиканың үлесі 19,75%-ды пайызды құрайды [11].

Осылайша, дамыған елдердегі ШОБ-ты мемлекеттік қолдаудың халықаралық тәжірибесін талдау келесі тенденцияларды анықтауға мүмкіндік береді:

1. Дүние жүзінің көптеген елдерінің үкіметтері ШОБ-ты дамытуға жәрдемдесуді мемлекеттік экономикалық саясаттың негізі ретінде қарастырады, жыл сайын көптеген мемлекеттік бағдарламаларға бастамашылық жасайды.

2. Негізгі қолдау құралдары қаржылық және инфрақұрылымдық, консалтингтік, ақпараттық қолдау және экспортты жылжыту болып табылады.

3. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларының басым мақсаттары жаңа кәсіпорындарды құру, инновацияларды және жаңа технологияларды қолдануды қолдау, өнімнің, әсіресе әлемдік нарықтарда бәсекеге қабілеттілігін арттыру, жаңа жұмыс орындарын құру, жекелеген өңірлер мен өндірістерді дамыту болып табылады.

4. Көптеген елдердегі заңнама әкімшілік кедергілерді азайтуға бағытталған, құқықтық реттеу негізінен заңға тәуелді емес, заңдарда белгіленген тікелей әрекет ету нормалары арқылы жүзеге асырылады, белсенді монополияға қарсы саясат жүргізіледі, шағын кәсіпорындарға қатысты жосықсыз бәсекелестікті шектеу бойынша шаралар қабылданады.

5. Елдер ірі, шағын және орта кәсіпорындардың бірін-бірі толықтыратын, әсіресе жекелеген салаларды мамандандыру саласында және инновациялық әзірлемелерде ынтымақтастық принципін дамытады.

6. Талданған елдердің көпшілігінде ШОБ-ты қолдау, ең алдымен, тікелей субсидиялауға немесе қаржылық ресурстарды беруге емес, ШОБ-тың оңтайлы жұмыс істеуі үшін қолайлы жағдайлар жасауға, сондай-ақ ШОБ субъектілерінің қарыз ресурстарына қол жеткізуін жеңілдетуге бағытталған (ең алдымен кепілдік беру бағдарламаларын іске асыру арқылы). ШОБ секторын қолдаудың нақты шаралары ретінде жеңілдетілген шарттармен мақсатты несиелер (мысалы, инновацияны дамытуға) пайдаланылады.

7. Шағын және орта бизнес сегменті неғұрлым дамыған елдерде (мысалы, Швейцарияда) реттеушілік тәжірибелер минималды деңгейде сақталады. Бұл ретте шағын және орта кәсіпкерлікке қатысты салық саясаты ерекше адал.

Зерттеу көрсеткендей, Қазақстан әлемнің дамыған және дамушы экономикаларынан біршама артта қалуда. Қазақстан үкіметі ШОБ-қа қолдау көрсетуге және ШОБ-пен қаржылық-экономикалық қызметті қолдауға күш-жігерін шоғырландыруда, бірақ қазіргі уақытта қолдау жүйесі шашыраңқы және ашық емес. Қазақстанда ШОБ-ты қаржыландырудың мемлекеттік бағдарламаларының көпшілігі даму немесе қалыптасу сатысында. ШОБ-ты қолдау мен ынталандырудың отандық мемлекеттік моделін одан әрі дамыту үшін мыналар ерекше өзекті болып табылады:

- қаржылық қолдау және зияткерлік меншік нысандары саласындағы және венчурлық қаржыландыру және бизнес-періштелер саласындағы заңнаманы жетілдіру;
- ғылым, білім және бизнес арасындағы өзара ынтымақтастықты құру және нығайту бойынша жүйелі күш-жігер көрсету;
- негізінен ақпараттық, инжинирингтік, IT, био және нанотехнологиялар саласында озық халықаралық тәжірибені ұдайы зерделеу және енгізу, бұл ғылыми қалалар мен технопарктерді дамыту базасында инновациялық өнімдерді (қызметтерді) коммерцияландыру мен технологиялар трансферінің кешенді бағдарламаларын қалыптастыруға мүмкіндік береді;
- сақтандыру сыйлықақыларының көлемі мемлекет пен шағын инновациялық кәсіпорындар арасында бірлесіп бөлінетін инновациялық ШОБ субъектілерін несиелендірудің тәуекелдерін мемлекеттік бағдарламалар мен сақтандыру схемаларын құру.

Жалпы, шет елдердің мемлекеттік-жекеменшік инфрақұрылымдық, қаржылық, ақпараттық-консультациялық қолдау бағдарламалары мен процестерін ұйымдастыру және шағын және орта кәсіпорындардың жаңа әзірлемелерін жеделдетіп коммерцияландыру бойынша табысты тәжірибесі шағын және орта кәсіпорындардың қызметін ынталандыруға қатысты барлық процестерде Қазақстанда жүйелі мемлекеттік тәсілді ресімдеу және енгізу қажеттілігін табанды түрде айғақтайды.

■ Қорытынды

Осылайша, шағын және орта бизнесті реттеу мен дамытудың әлемдік тәжірибесін қарастыра отырып, келесі негізгі қорытындыларды жасауға болады:

- шағын бизнесті ынталандыру және қолдау көптеген елдерде мемлекеттік саясаттың дербес құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені шағын және орта кәсіпкерліктің тиімділігі экономиканың дамуына тікелей әсер етеді;
- әр түрлі елдердегі мемлекеттік қолдау бағдарламалары негізінен бірдей, дегенмен оларды жүзеге асыру тетіктері әр түрлі;
- көптеген елдерде мемлекеттік қолдаудың басым бағыттары инновациялық және сараптамалық қызмет, жаңғырту және техникалық қару-жарақ, ҒЗТКЖ, жоғары технологиялар саласы, кадрлардың біліктілігін арттыру болып табылады;
- көптеген елдерде шағын және орта бизнеске бюрократиялық кедергілер мен салық ауыртпалығын азайтуға тырысады;
- аумақтық қолдау инфрақұрылымы жақсы дамыған. Бұл банктер, сақтандыру және инвестициялық ұйымдар желісі, шағын және орта кәсіпорындарды дамыту орталықтары, ақпараттық және консалтингтік орталықтар, бизнес-инкубаторлар мен технопарктер, экспортты дамыту орталықтары және басқалар.

Қазақстан экономикасы дамыған елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдауды толығымен қайта қарауы қажет. Қолдау «қағаз жүзінде» емес, нақты болған жағдайда экономикада айтарлықтай серпіліс болады, содан кейін шағын және орта бизнестің жалпы ішкі өнімдегі үлесі жоғарылайтын болады.

Қаржыландыру көзі: Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті тарапынан қаржыландырылды (грант №AP19680610).

ПАЙДАЛАНҒЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Алиев, У. Общая теория инноваций. Материалы научного семинара «Инновационное развитие Республики Казахстан». – Астана : Евразийский национальный университет, 2015. – 52-57 с
- 2 Муханов А. Е., Калиакпарова Г. Ш. Пути обеспечения финансовой устойчивости предприятия //Прогнозирование социального и экономического развития в новых геополитических условиях. сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции. Стерлитамак. – 2021. – С. 24.
- 3 Matés-Barco J. M. The Great Depression of 1929: crisis in the world economy //The Age of Global Economic Crises. – Routledge, 2023. – С. 1-37.
- 4 Tambunan T. T. H. The impact of the economic crisis on micro, small, and medium enterprises and their crisis mitigation measures in Southeast Asia with reference to Indonesia //Asia & the Pacific Policy Studies. – 2019. – Т. 6. – №. 1. – С. 19-39.
- 5 Brodny J., Tutak M. Digitalization of small and medium-sized enterprises and economic growth: evidence for the EU-27 countries //Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity. – 2022. – Т. 8. – №. 2. – С. 67.
- 6 Mazzarol T. et al. The Role of the Small Business Within the Economy //Small Business Management: Theory and Practice. – 2020. – С. 1-29.
- 7 Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі Электронды ресурсы: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375#z1> Қол жеткізу күні: 10.04.2024
- 8 Naradda Gamage S. K. et al. A review of global challenges and survival strategies of small and medium enterprises (SMEs) //Economies. – 2020. – Т. 8. – №. 4. – С. 79.
- 9 Global Alliance of SMEs(GASME). Four global experience to support SME development. Электронды ресурсы: <http://www.globalsmes.org> Қол жеткізу күні: 10.04.2024
- 10 World Bank. At the Center of Attention: Lessons from small- and medium-enterprise support centers across the globe. Электронды ресурсы: <https://is.gd/1nE6Dm> Қол жеткізу күні: 10.04.2024
- 11 Rakhmonovna M. D. Foreign Experience In Regulating And Supporting Small Business By The State //Eurasian Journal of History, Geography and Economics. – 2022. – Т. 5. – С. 2226.
- 12 ҚР Стратегиялық Жоспарлау және Реформалар Агенттігі Ұлттық Статистика Бюросы. Электронды ресурсы: <https://stat.gov.kz/> Қол жеткізу күні: 10.04.2024
- 13 Białek-Jaworska A., Nehrebecka N. The role of bank credit in business financing in Poland //Faculty of Economic Science University of Warsaw Working Paper. – 2016. – №. 3. – С. 193.
- 14 Oduyo O. O., Adebola S. A., Binuyo A. O. Services of small and medium enterprises development agency of Nigeria (SMEDAN) and small business survival in Ogun State, Nigeria //Singaporean Journal of Business Economics and Management Studies. – 2013. – Т. 1. – №. 11. – С. 31-43.
- 15 American Innovators. Growing Small Business Exports: How Technology Strengthens American Trade. URL: https://americaninnovators.com/wp-content/uploads/2019/10/CTEC_GoogleReport_v7-DIGITAL-opt.pdf
- 16 Тулегенова Д. М., Сабирова Р. К. Инвестиционная привлекательность венчурного бизнеса и его развития в Казахстане //Материалы международной научно-практической конференции «Шоқан оқулары. – 2018. – Т. 27. – С. 126-130.
- 17 Казбекова Л. А., Шайнуров А. С., Култанова Н. Б. Развитие венчурного рынка в Республике Казахстан: проблемы и приоритеты //Вестник университета «Туран». – 2022. – №. 2. – С. 100-109.
- 18 Doing Business Archive. Электронды ресурсы: <https://archive.doingbusiness.org/en/rankings> Қол жеткізу күні: 10.04.2024
- 19 PwC. Paying Taxes 2020. Электронды ресурсы: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2020.pdf> Қол жеткізу күні: 10.04.2024

REFERENCES

- 1 Aliev, U. Obshhaja teorija innovacij. Materialy nauchnogo seminaru «Innovacionnoe razvitie Respubliki Kazahstan». – Astana : Evrazijskij nacional'nyj universitet, 2015. – P. 52-57.
- 2 Muhanov A. E., Kaliakparova G. Sh. Puti obespechenija finansovoj ustojchivosti predpriyatija //Prognozirovanie social'nogo i jekonomicheskogo razvitija v novyh geopoliticheskikh uslovijah. sbornik statej po itogam Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. Sterlitamak. – 2021. – P. 24.
- 3 Matés-Barco J. M. The Great Depression of 1929: crisis in the world economy //The Age of Global Economic Crises. – Routledge, 2023. – P. 1-37.
- 4 Tambunan T. T. H. The impact of the economic crisis on micro, small, and medium enterprises and their crisis mitigation measures in Southeast Asia with reference to Indonesia //Asia & the Pacific Policy Studies. – 2019. – Т. 6. – №. 1. – P. 19-39.
- 5 Brodny J., Tutak M. Digitalization of small and medium-sized enterprises and economic growth: evidence for the EU-27 countries //Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity. – 2022. – Т. 8. – №. 2. – P. 67.
- 6 Mazzarol T. et al. The Role of the Small Business Within the Economy //Small Business Management: Theory and Practice. – 2020. – P. 1-29.
- 7 Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan Electronic resource: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375#z1> Қол жеткізу күні: 10.04.2024
- 8 Naradda Gamage S. K. et al. A review of global challenges and survival strategies of small and medium enterprises (SMEs) //Economies. – 2020. – Т. 8. – №. 4. – P. 79.
- 9 Global Alliance of SMEs(GASME). Four global experience to support SME development. Electronic resource: <http://www.globalsmes.org> Access date: 10.04.2024
- 10 World Bank. At the Center of Attention: Lessons from small- and medium-enterprise support centers across the globe. Electronic resource: <https://is.gd/1nE6Dm> Access date: 10.04.2024

- 11 Rakhmonovna M. D. Foreign Experience In Regulating And Supporting Small Business By The State //Eurasian Journal of History, Geography and Economics. – 2022. – Т. 5. – P. 2226.
- 12 Agency For Strategic Planning And Reforms Of The Republic Of Kazakhstan Bureau Of National Statistics Electronic resource: <https://stat.gov.kz/en/> Access date: 10.04.2024
- 13 Białek-Jaworska A., Nehrebecka N. The role of bank credit in business financing in Poland //Faculty of Economic Science University of Warsaw Working Paper. – 2016. – №. 3. – С. 193.
- 14 Oduyoye O. O., Adebola S. A., Binuyo A. O. Services of small and medium enterprises development agency of Nigeria (SMEDAN) and small business survival in Ogun State, Nigeria //Singaporean Journal of Business Economics and Management Studies. – 2013. – Т. 1. – №. 11. – P. 31-43.
- 15 American Innovators. Growing Small Business Exports: How Technology Strengthens American Trade. URL: https://americaninnovators.com/wp-content/uploads/2019/10/CTEC_GoogleReport_v7-DIGITAL-opt.pdf
- 16 Tulegenova D. M., Sabirova R. K. Investicionnaja privlekatel'nost' venchurnogo biznesa i ego razvitija v Kazahstane //Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Shoqan oqulary. – 2018. – Т. 27. – P. 126-130.
- 17 Kazbekova L. A., Shajnurov A. S., Kultanova N. B. Razvitie venchurnogo rynka v Respublike Kazahstan: problemy i priority //Vestnik universiteta «Turan». – 2022. – №. 2. – P. 100-109.
- 18 Doing Business Archive. Electronic resource: <https://archive.doingbusiness.org/en/rankings> Access date: 10.04.2024
- 19 pwc. Paying Taxes 2020. Electronic resource: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2020.pdf> Access date: 10.04.2024

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Сыздыкова А.О.

PhD, доцент

Международный казахско-турецкий университет

имени Ходжи Ахмета Ясави

Туркестан, Республика Казахстан

email: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz

ORCID: 0000-0002-1377-0026

***Аннотация.** Как в развитых, так и в развивающихся странах широко признано, что малый и средний бизнес (МСБ) являются источником динамизма, инноваций и гибкости в экономике. МСБ склонны идти на риск в своей экономической деятельности, основанной, как правило, на инновациях и волонтерстве. Благодаря этой функции МСБ способствуют усилению конкуренции и созданию более широкой среды выбора для потребителей за счет расширения предложения товаров и услуг.*

Целью данной статьи является рассмотрение и анализ опыта малого и среднего бизнеса в зарубежных странах. В ходе исследования использовались методы обобщения, анализа и синтеза, сравнения и графического представления. Анализ и исследование зарубежного опыта позволяет государственным органам Казахстана создавать различные программы поддержки предпринимательства. В развитых и некоторых развивающихся странах развитие малого и среднего бизнеса происходит быстрее и активнее, чем в Казахстане. Выявлено, что это связано с огромной поддержкой властей стран предпринимательства: они разрабатывают нормативные акты и программы, предоставляют скидки и кредиты, придают большое значение и внимание этой сфере экономики.

***Ключевые слова:** малый и средний бизнес, государственная поддержка, финансовая поддержка, зарубежный опыт*

**FOREIGN EXPERIENCE OF SUPPORTING
SMALL AND MEDIUM BUSINESSES****Syzdykova A.O.**

PhD, Associate Professor
Khoja Akhmet Yassawi International
Kazakh-Turkish University
Turkestan, Republic of Kazakhstan
e-mail: aziza.syzdykova@ayu.edu.kz
ORCID: 0000-0002-1377-0026

Abstract. *It is widely accepted in both developed and developing countries that small and medium-sized enterprises (SMEs) are the source of dynamism, innovation, and flexibility in the economy. SMEs tend to take risks in their economic activities, generally based on innovation and volunteerism. With this feature, SMEs contribute to increasing competition and creating a wider choice environment for consumers by expanding the supply of goods and services.*

The purpose of this article is to examine and analyze the experience of small and medium-sized businesses in foreign countries. During the research, generalization, analysis, synthesis, comparison, and graphic representation methods were used. Analysis and study of foreign experience allows the state bodies of Kazakhstan to create various programs to support entrepreneurship. In developed and some developing countries, the development of small and medium businesses is faster and more active than in Kazakhstan. It was revealed that this is due to the enormous support of the countries' authorities for entrepreneurship: they develop regulations and programs, give discounts and loans, and attach great importance and attention to this area of the economy.

Keywords: *small and medium business, state support, financial support, foreign experience.*